

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul IX. Ianuarie și Februarie 1898. No. 1 și 2

A. D. XENOPOL

Principiile Fundamentale ale Istoriei

Inainte cuvîntare

Scriind această carte, nu am avut în cuget a alcătui o filosofie a istoriei, nici nu am căutat a tălcui trecutul dintr-un punct de vedere oare-care. Lucrarea noastră urmărește cu totul o altă țintă de cît cea de a da o explicare împrejurărilor prin care s-a strecurat neamul omenesc. Vroim numai să cercetăm și să întemeiem principiile pe care se razimă cunoștința trecutului, să dovedim caracterul cu desăvîrșire științific al acestei cunoștinți și să apărăm istoria în protiva invinuirilor ce i se a-

duc din toate părțile ; într-un cuvint, vroim să constituim *știința istoriei*.

Intr'adevăr, în expunerea trecutului omeneasc, trebuie deosebit practica de teorie, deosebire care se face și în sfera artelor, spre pildă pentru arhitectură și muzică, iar în cea a chestiunilor economice, pentru agricultură. Aceste ramuri ale activității omenești înfăptușază o parte practică, prin care ele dau naștere produselor lor și o parte teoretică care cuprinde principiile ce le slujesc de temelie. Tot așa e și în istorie. Practica acestei discipline constă în expunerea trecutului, așa cum el reiese din faptele constatate ; teoria va cerceta fundamentele acestei cunoștinți. Istoricii care au expus trecutul popoarelor, au făcut istorie în chip practic, aplicând în mod neconștiut principiile pe care se răzâmau cercetările lor. Ei au făcut ca și agricultorii care au cultivat pământul, timp de veacuri întregi, luându-și îndreptare de la experiență, fără a-și da samă despre adevărurile științifice pe care se întemeiază îndeletnicirea lor. Ei nu se deosebesc de arhitecți care și ei au ridicat vremuri îndelungate clădiri, pe deplin în concordanță cu legile cumperierei, fără ca aceste legi să le fi fost cunoscute în chip teoretic, nici de muzicanți care aplicară regulele armoniei, cu mult înainte ca principiile acesteia să fi fost stabilite.

Cu timpul făclia științei veni să lumineze procedurile practice, și tot așa se petrecură lucrurile și cu istoria. De abia în zilele noastre a început să se cerceteze, într'un chip mai serios, principiile

pe care se razimă cunoștința trecutului și să se întemeieze o teorie a istoriei.

Și cu toate acestea, — lucru ce se va părea poate straniu la întâia privire — nu istoricii duseră grija principiilor disciplinei lor; căci precum ie aminte *Gervinus*: „istoricului îi place tot atit de puțin a cugeta asupra chipului său de procedare, ca și artistului; și totuși prea firese lucru este de a-și da samă de ținta urmărită, și nu s-ar putea sta o clipă la îndoială pentru a recunoaște, că nu se poate ajunge la ceva temeinic în artă nici în știință, fără a căuta lămuriri asupra chipului lor de a lucra“.¹ Această neîngrijire este foarte dăunătoare propășirii istoriei. Cei mai mari istorici practici nu-și dau samă de ținta pe care o urmăresc în studiile lor. Nu vrom să aducem alt exemplu decât pe acel al vestitului Leopold Ranke care, în cele 50 de volume de istorie pragmatică ce ați eșit din rodnică lui pană, a fost adus mai adese-orî a caracteriza în-deletnicirea căreia el se devotase. Nu este totuși cu puțință de aflat cu limpezime ce concepție își făcea el despre istorie, scopul ce ea l-ar urmări și ce ar tinde să stabilească. După cum o recunoaște unul din învățăceii săi cei mai credincioși, *D. Otto-kar Lorenz*. D-sa spunc: „Se poate admite cu siguranță că Ranke căuta, în dosul fenomenelor vieții istorice, ceva care aducea cu concepțiile filosofice asupra ei. Acel ce străbate adese orî din scrierile lui și mai în tot-deauna prin aceleași cuvinte: di-

1. *Grundriss der Historik*, Leipzig, 1837, p. 13.

recție generalizătoare, înlănțuire a totului, conținut spiritual al fenomenelor istorice, dezvoltare obștească obiectivă, lucrare a ideilor, deosebire între știința istoriei universale și cea a perioadelor speciale. Cine nu-și aduce aminte a fi întâlnit de mii de ori atari rostiri sau asemenea lor, în scrierile lui Ranke? Dar ce vra să spună prin ele, iată o întrebare de cercetat, căci nu este de loc ușor de a pătrunde adevărata sa gândire.² Tot așa stau lucrurile cu toți ceilalți istorici: lipsa de principii care să îndrepteze cercetările face cel mai mare rău științei. Tărîmurile pe care ea ar trebui să le cultive sunt adese ori neîngrijite; o mulțime de întrebări care ar putea să fie lăsate la o parte, sunt studiate cu mare cheltuială de muncă ce ar putea aduce mai multe roade, dacă ar fi întrebuințată aiurea.

Mai multe glasuri cumpenitoare s-au ridicat spre a deplînge această stare de anarhie, în care se găsește istoria. *Droysen*, după ce recunoaște „că nu s-ar putea tăgădui partea pe care studiile istorice au luat-o în mișcarea intelectuală a vremurilor în care trăim, adaugă că dacă se cercetează titlurile lor științifice, raporturile lor cu celelalte sfere ale cunoștințelor omenești, dacă ele sunt întrebate asupra fundamentelor procedurilor lor, asupra închegărei împreună a mijloacelor lor, asupra țintei pe care o urmăresc, ele nu sunt în stare să deie asupra acestor puncte, un răspuns deplin și mulțămitor. Cu

² *Leopold von Ranke, Die Generationslehre und der Geschichtsunterricht, Berlin, 1891, p. 52.*

toată seriozitatea și adâncimea pe care unii din confracții noștri le au pus în studiile lor, știința noastră nu și-a stabilit încă teoria și sistemul ei, și pentru moment atîta numai se proclamă, că ea nu este numai o știință ci încă și o artă, și poate chiar — cel puțin dacă judecăm după părerea obștească — mai curînd o artă de cît o știință“.³ D. *Ottokar Lorenz*, mărturisește de asemenea că „nu posedăm astăzi nici principii fundamentale, nici îndreptare recunoscută în istorie“⁴, și D. *Bernheim* care, în lucrarea D-sale, se îndeletnicește în deosebi cu metoda istorică, este silit să convină că „de și nici o altă știință nu se bucură de favoarea de care se bucură istoria, nu este — lucru straniu în vremile noastre — nici o altă știință în care părerile asupra miezului și a țintelor sale să fie așa de deosebite ca într-a noastră“.⁵ Tot așa susține și măestrul filolog *Herrmann Paul*, că „până acuma metodele întrebuintate de cătră cercetările istorice au fost aflate mai mult prin instinct, decît prin cugetare asupra firei întine a fenomenelor“.⁶

O așa stare de lucruri a avut de urmare că istoria și-a văzut metoda și principiile formulate de alți cugetători de cît de istorici însuși, și anume de naturaliști și de filosofi. Astfeli luă naștere ideea cea cu desăvîrșire rătăcită, de a aplica istoriei principiile de cercetare întrebuintate în științele naturale ;

3. *Die Erhebung der Geschichte zum Range einer Wissenschaft in al său Grundriss der Historik*, Leipzig, 1875, p. 44.

4. *Die Geschichtswissenschaft in ihren Hauptrichtungen und Aufgaben*, Berlin, 1886, p. 5.

5. *Geschichtsauffassung und Geschichtsphilosophie*, Göttingen, 1880, p. 1.

6. *Principien der Sprachgeschichte*, Halle, 1880, p. 6.

și s'au aflat istoricii care, fără să pătrundă lucrurile cu deamăruntul, s-au grăbit a îmbrățișa astfel de vederi. Așa văzură lumina niște teorii istorice care, din tericire, sunt cu desăvârșire neaplicabile, căci dacă ele ar putea fi puse în practică, ar duce la o sigură nimicire știința trecutului.

Iată starea cea tristă în care se află, în vremile noastre știința teoretică a istoriei. Este neaparat de a relua această problemă, de a o studia în ea însăși, fără a fi abătut din cale, nici de principiile filosofice, nici mai ales de izbînzile științelor naturale care se cred singure în stare de a oglindi adevărul. De și ne deosebim, în fond, în ceea ce privește concepția științei trecutului, de mai toți acei ce s-au îndelnetnicit cu ea mai înainte, părerile lor au fost pretutindeni luate în bagare de samă, fie pentru a le respinge, fie pentru a le îmbrățișa, acolo unde ele nu au părut a fi atins adevărul. În vremile noastre nu se mai poate cugeta într'un chip singuratic. Munca științifică a luat un caracter colectiv; descoperirea adevărului nu mai este păstrată numai pentru cîte-va naturi privilegiate; ea este productul silinței numeroșilor învățați care, cu toții împreună și ajutîndu-se unii pe alții, contribuie a o face să strălucească înaintea ochilor omînilor. Știința s-a democratizat, pentru a zice astfel, ca și toate celelalte forme ale vieții. În timpul nostru nu se mai pot scoate adevăruri numai din singura sa minte și a se mai întemeia numai pe propriile sale cercetări. Trebuie numai de cit cunoscut ceea ce au cugetat, ceea ce au descoperit ceilalți cercetători, în

fie care din ramurile cunoștințelor omenești. Dar îngrămădirea lucrărilor în fie care câmp de studii face foarte grea și aproape cu neputință o cunoștință deplină a tot ce s'a scris asupra unei materii. Cu toate silințele date, se poate tot-deauna întâmpla ca o gândire, scormonită de un autor, să rămână necunoscută. Și totuși această gândire ar fi putut arunca o lumină foarte vie asupra obiectului pe care-l răsfrînge. Cercetătorul zilelor noastre va fi tot deauna pus între Charybda și Scylla. El va sta în cumpănă să nu de a rămînea necomplet și de a nu ajunge cu deplinătate ținta ce și-o propune — descoperirea adevărului — sau de a se prăbuși sub povara prea grea a cunoștințelor adunate de timpuri. În această primejdie se poate găsi chiar și acela ce a întreprins a trata o materie ce nu este decît la începuturile ei; căci și în acest caz câmpul răscolit de gîndirea omenească este așa de întins!
